

**МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО, СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА
І АНТІНА РУДНИЦЬКОГО НА ПЕРШІ КОНЦЕРТИ ПІАНІСТА
РОМАНА САВИЦЬКОГО У ЛЬВОВІ**

УДК 786.2 (477.83) (049.32)

Роман Савицький-молодший, доктор філософії мистецтв, бібліограф США

**МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО,
СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА І АНТІНА
РУДНИЦЬКОГО НА ПЕРШІ КОНЦЕРТИ ПІАНІСТА
РОМАНА САВИЦЬКОГО У ЛЬВОВІ**

У статті висвітлюються думки й оцінки видатних українських культурних діячів першої половини ХХ ст. – Василя Барвінського, Станіслава Людкевича й Антіна Рудницького на сольні концертні програми знаного піаніста Романа Савицького.

Ключові слова: фортеп'яний концерт, фортеп'яння мистецтво, педагог-піаніст.

Актуальність проблеми. Композитори, педагоги, виконавці Василь Барвінський, Станіслав Людкевич і Антін Рудницький були також найвідомішими українськими музикознавцями, поряд із такими іменами як Василь Витвицький, Зиновій Лисько, Борис Кудрик, які водночас із своїми дослідницькими студіями творили музично-критичні матеріали, що розкривали концертну діяльність популярних у цей час виконавців: піаністів, скрипалів, співаків, диригентів. У першій половині ХХ ст. в українській музичній культурі, зокрема в Галичині, з'явилося сузір'я славетних піаністів, серед яких Василь Барвінський, Любка Колесса, Нестор Нижанківський, Володимира Божейко, Ольга Ціпановська, Богдан Дрималик, Галина Левицька, Тарас Шухевич і Роман Савицький – блискучий виконавець, педагог, громадський діяч. Концертна діяльність Р. Савицького широко висвітлювалась у тогочасній пресі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча постать піаніста Романа Савицького знайшла своє розкриття у дослідженнях і рецензіях С. Людкевича [16–18], В. Барвінського [1–5], В. Витвицького [8–12], І. Соневицького [26], П. Медведика [19], Л. Філоненка [27; 28; 29], О. Німоліч [21; 22], Я. Михальчишина [20], І. Громіш [13]. Цікаве авторське бачення сольної кар'єри піаніста подала у своїх наукових працях Н. Кашкадамова [14; 15], багато невідомих матеріалів з архіву Р. Савицького опубліковано у трьох збірках про творчість В. Барвінського в упорядкуванні В. Грабовського [2; 6; 7]. Втім, рецензії на перший концерт Р. Савицького у Львові 1932 року авторства А. Рудницького [23] та на виступ 1937 року пера В. Барвінського [4] залишаються маловідомими.

Мета статті полягає в тому, щоб донести

антологію критичних рядків про ранню кар'єру Р. Савицького-батька до широкого кола науковців, дослідників, шанувальників фортеп'янного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Свою виконавську майстерність Р. Савицький-батько вишколював у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові в професора В. Барвінського, згодом у Празі в професора Вілема Курца, а повернувшись до Львова у 1932 році, розпочав яскраву піаністичну діяльність, виступаючи зі сольними та ансамблевими концертами у Львові, Стрию, Самборі, Дрогобичі, Станіславові, Коломиї, Перемишлі, Надвірній, Києві, Дніпропетровську.

Ці, так цінні мені, тексти походять з історичного архіву піаніста Р. Савицького. Вони змальовують сильний початок його бравурної кар'єри у Львові, коли її подивлялися провідні авторитети того часу, як Василь Барвінський, цей особливо дорогий батькові вчитель та опікун, Станіслав Людкевич та Антін Рудницький. Кар'єра Р. Савицького-батька, від ранніх його концертних років 1932, 1934 та 1937 наслідуються при допомозі автентичних вирізок львівської преси, себто газет-щоденників “Діло”, “Мета” і “Новий час”. Рецензії С. Людкевича [16] та А. Рудницького [23] стосуються першого сольного концерту піаніста, який відбувся 6 жовтня 1932 року у Львові.

Фортеп'яновий концерт Р. Савицького

В четвер, 6 ц. м., виступив у салі Лисенка у Львові вперше із самостійним фортеп'яновим концертом молодий п'яніст, п. Роман Савицький, колишній абсолювент Музичного Інституту ім. Лисенка, який у цій році покінчив “майстерську” школу фортеп'яно кляси проф. Курца у Празі. Програма концерту була незвичайно багата, обіймаючи всі майже важніші галузі великанської фортеп'янової літератури – від

МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО, СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА І АНТІНА РУДНИЦЬКОГО НА ПЕРШІ КОНЦЕРТИ ПІАНІСТА РОМАНА САВИЦЬКОГО У ЛЬВОВІ

класиків Баха й Бетовена до романтиків Шумана й Ліста з одного боку, та до імпресіоніста Дебюссі й українських фортепіанових компоністів Ревуцького та Барвінського з другого боку.

П.[ан] Савицький є уродженим піаністом, а саме – у значенні технічній; він умів легко засвоїти собі всі високі технічні вимоги, що їх нині ставлять до піаніста: тугу пальцівку, як і тонкі нюанси удару, пластичну та прецизну ритміку й динаміку, спосіб до контрастових ефектів, укінці прецизну педалізацію. З усім тим лучиться у нього добра і певна пам'ять, психічна погода, свободний (не переборщений) темперамент і шляхетний т. зв. піаністичний “Schnitt” чи “Schliff”, концевий для віртуоза. З усіма тими прикметами п. Савицький явився так само дуже добрим Бахістом і Бетовеністом, якого трудний сонатний стиль не всі піаністи вміють засвоїти, як і бездоганним виконавцем брилянтного стилю Ліста (концертний Етюд f-moll і майже нечуване на концертах “Скерцо і Марш”), а також поданого у наддатках Шопена (Вальс As-dur і Колисанка). Тільки у “Симфонічних Етюдах” Шумана піаніст почував себе, мабуть, трохи менше свободно, і тому щодо інтерпретації деяких частин можна б мати деякі застереження, а питома технічна плястика п. Савицького у них не заблиска в тій мірі, як у інших творах. Натомість прекрасно вийшла сюїта “модерного класика” Дебюссі і мініатюри українських композиторів: улюблені піаністами прелюди e-moll і Fis-dur В. Барвінського та цікаві прелюди Ревуцького.

Нову появу молодого талановитого піаніста на нашому музичному овиді треба повитати як найгарячіше і побажати йому найкращого успіху в тісних умовах нашого життя [16].

Станіслав Людкевич

Роман Савицький

Вперше після закінчення студій у Празі представився львівській публіці піаніст Роман Савицький. Недавно ще ученик муз. інституту ім. Лисенка у Львові – сьогодні зрілий артист, якого місце в рядах професури цього ж муз. інституту. Звертаю на це увагу головню тому, що саме між п'яністичними педагогічними силами Муз. Інституту ім. Лисенка у Львові майже нема педагогів-виконавців.

Савицький – піаніст, який володіє не тільки технічним апаратом своїх десяти пальців і фортепіанової клавіатури, але й своїм мозком і пам'яттю; піаніст, який на концертній естраді відчувається зовсім добре.

Пристаючи до оцінки виконаної програми треба, передусім, зазначити, що вона була занадто довга. Очевидно, тільки недостача естрадової

практики веліла концертантові поставити в першій частині такі три великі твори, як Баха Chaconne, Бетовена Сонату Es-dur op. 31/3 і Шумана Симфонічні Етюди. Коли б одного з цих творів в програмі не було – вона була би саме такою, як повинна бути. Взагалі в цілій першій частині Савицький відчувався не так добре, як у другій: його техніка, блискуча й пальцева, не акордово-поліфонічна, не все виходила на користь Бахові – а соната Бетовена не дуже складна технічно, однак настільки складна духовним змістом, стилем і формою, що не можна винити ні Савицького, ні якого-небудь із других молодих піаністів, коли її виконання не виходить звичайно поза межі поправного, але все таки “тільки” поправного. Так було й цим разом. Взагалі у всіх цих трьох великих творах я надто почував у Савицького залежність від “школи”, від уваг і вказівок уділених професором ученикові – а надто мало свободи і власної рефлексії.

Але зовсім інакше почував себе Савицький в другій частині програми, в якій, після знаменито відіграної, незвичайно симпатичної сюїти Дебюссі слідували прелюди Барвінського й Ревуцького і врешті – твори Ліста. Признаюся, що його “Скерцо і Марш” я чув вперше – і глядітиму щоби востаннє! Мало знаю рівно нудних і нецікавих Лістових творів. Твір, який все наново починається там, де нарешті очікується кінця. Але з чисто п'яністичного боку твір цей дає виконавцеві велике поле до попису.

Загалом – Савицький вповні заслужив на щирі оплески всієї публіки, після яких додав ще Шопена “Коліскову” і Вальс.

Концерт Савицького був одним із цих – на жаль не дуже численних і частих – наших концертів, які залишають якнайкращі враження [23].

Антін Рудницький

Тексти пера В. Барвінського [1; 2; 3] від 1934 та 1937 років містять цікавий огляд концертного життя Львова, подають панораму репертуарного розмаїття піаніста Р. Савицького.

Роман Савицький

Уже після минулорічного першого концерту піаніста Романа Савицького – міг я ствердити, що нечисленні ще до нині ряди наших інструментальних виконавців, збагатилися новою – як на наші відносини – першорядною виконавчою силою. Виявив це у повній мірі і черговий виступ піаніста з власним концертом у п'ятницю у великій салі Муз. Тов. ім. Лисенка. Помимо недавнього важкого життєвого удару, яким була для піаніста втрата найдорожчої йому особи – матері, напружив він усі сили до праці в

МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО, СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА І АНТІНА РУДНИЦЬКОГО НА ПЕРШІ КОНЦЕРТИ ПІАНІСТА РОМАНА САВИЦЬКОГО У ЛЬВОВІ

ділянці проявляючій у нас таку малу рухливість: від творчого мистецтва. В цьогорічному сезоні – це ледви третій чи четвертий самостійний музичний вечір! Ніде правди діти, вину цього годі приписувати тільки нашим виконавчим силам. Не так криза, як мале зацікавлення публіки поважнішою музикою, паде ту головню на вагу, і не може заохочувати наших мистців до виступів, зв'язаних з небезпечним ризиком дефіциту. Тим більше мусимо цінити вклад праці, самопосвяти і ризиків власною кишенею тих мистців, які все-таки зважуються на виступи з власними концертами і тим рятують, бодай частинно, престиж нашої виконавчої ділянки.

В першій частині програми виконав піаніст низку творів староклясичної і класичної літератури. Після мініатюр Скарлатті, виконаних з коронковою ніжністю і м'яккістю перейшов піаніст до монументального Бахівського стилю: Токати і фуґи d-moll (в опрацюванні Таузіґа), щоби завершити першу частину програми Бетховенівськими варіаціями c-moll, яких ядерне, повне змістової диференціації на таких маленьких відтинках поодиноких 32 варіацій виконання – висунулося чи не на вершкову точку цілого вечора.

Можливо, що примінювана останніми роками в Польщі метода популяризування творів Шопена, яку посунено до границь “переситу”, викликає не раз протилежний ефект, була причиною, Шопенівська точка, – особливо ж так огране вже скерцо b-moll не притягнуло якось більше уваги слухачів. (Першенство у виконанні так під технічним, як і змістовим оглядом дали б ми все-таки дуже гарно відіграні етюди Ges-dur, es-moll і F-dur оп. 10). Можливо також, що зацікавлення слухачів було в другій частині програми самозрозуміло наставлене більше на твори українських композиторів, – в першу чергу на незнаний твір Н. Нижанківського: “Мала сюїта”, яка будила зацікавлення вже самим змістовим, чи пак програмовим заложенням композиції, зложеної у формі листів “До Неї”.

Характер музичної мови чи виразу того твору, виявляє, що так скажу – певний, вміло переведений дуалізм стилю. Широко закроена, безпосередня, не раз навіть проста у виразі мелодика чергується тут, часто із скомпльованими гармонічно-звуковими ефектами (аж до політональних акордів включно) – та контрапунктичною фактурою деяких частин. Загалом цей твір, мимо природності й гладкості фортеп'янової фактури – улеглюючої значно “слухове” сприймання твору, вимагає від слухача вже певного музичного формування і підготовки

(якої не заступають хоча б які докладні коментарі – так гарно подані у програмках – як пояснення до творів виконуваних в програмі). Тому цей твір може стати зрозумілим слухачам щойно після більше кратного прослухання. Виконання того, під кожним оглядом інтересного і високо вартісного твору, визначалося дбайливим випрацюванням технічних і змістових деталей, – хоч з огляду на згаданий уже вгорі стилістичний дуалізм, не належало б може надто підкреслювати лірично-м'якого елемента.

Щодо слідуєчої точки програми – як її автор, можу на тому місці зложити виконавцеві хіба тільки щире подяку за прегарне, як не мож краще відповідаючи моїм інтенціям, виконання.

Нечисленна, хоч дуже добірна публіка, змусила концертанта до ряду наддачків: двох етюдів Шопена та прегарних і так само виконаних прелюдів Левка Ревуцького, які побіч самої програми концерту залишили у слухачів ряд високо вартісних мистецьких вражень [1].

Василь Барвінський

Фортепіановий вечір Романа Савицького

Я вже не раз вказував на незвичайно важкі обставини, з якими в нас борються наші мистці – так творчі, як і від творчі, що своє властиве призначення й покликання, – в боротьбі за прожиток – мусять відсунути на “сірий кінець”. Замість праці над собою, чи для себе, мусять вони в першу чергу працювати для других, над другими. Коли мова про “виконавця”, то його контакт з публікою, що повинен бути якнайчастіший, постійний, був у нас дуже обмежений, спорадичний. Його гордість, змагання “не датися”, його, так сказати б, мистецьку амбіцію бодай в ряди годи пригадати публіці своє післанництво, вбивало донедавна ще марево майже певного дефіциту, як одинокій “винагороді” за його важкий труд і в поті чола осягнений моральний успіх. Від цього більше “діравилася” й так неповна його кишеня, чим “розпалювалася” охота до дальшої праці у виконавчій ділянці. Маю враження, що мала саля Муз. Т-ва ім. М. Лисенка, яку тепер відновлено й поширено, яка завдяки тому набрала характеру симпатичної, милої сальки для камерних вечорів, зможе в значній мірі причинитися до оживлення музичного руху. Ті інтимні, радше внутрішньо-шкільного характеру вечори створюють осередок, в якому виховуватиметься наша “концертна” публіка, а наші виконавці, не наражені в тих обставинах на дефіцитний ефект своїх зусиль, подвоять, а то потроять свою енергію в тому напрямі. Вже третій раз з черги бачимо майже ті самі обличчя, тих

**МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО, СТАНІСЛАВА ЛЮДЖЕВИЧА
І АНТІНА РУДНИЦЬКОГО НА ПЕРШІ КОНЦЕРТИ ПІАНІСТА
РОМАНА САВИЦЬКОГО У ЛЬВОВІ**

самих слухачів, що йдуть на ці вечори до малої сальки не “з суспільного обов’язку”, й не на те, щоби себе “показати”, а з внутрішньої потреби доброго духового корму.

І хоч вчорашній вечір, яким по довшій перерві пригадав себе нашій публіці наш відомий піаніст Роман Савицький, не приніс нам у програмі чогось нового, хоч переважну частину творів чули ми вже в ранішній інтерпретації піаніста, то не було мабуть, ні одного слухача, який з приємністю та духовим пожитком для себе не прослухав цілої вчорашньої програми. З якою приємністю стрінули ми добрих, старих знайомих, Скарлатті “Пасторале і Капрічіо” та невмирущі Бетховенівські 32 варіації, тонко вишліфовані в інтерпретації п’яніста. Середню частину програми виповнила Шопенівська романтика: Коліскова, Дуольовий вальс *As-dur*, та 6 етодів. Найкраще вийшли дуже настроєво відіграна Коліскова, цей унікат фортепіанової літератури: золотом ткани мережка у правій руці на тлі кілька десятих кратного повторення остінатного мотиву в лівій руці, та останній з етодів *a-moll op. 25*, прозваний Шуманом етодом “північного вітру”, в якому композитор “під квітами сховав гармати, що мають змести ворога”. Етод цей виконав п’яніст з питомою собі бравурою. Та чи не найкраще почував себе піаніст в останній частині програми.

В дуже оригінальній і цікавій малій сюїті Нестора Нижанківського, в тій низці музичних імпресій літературного походження, “З листів до неї”: “Про ніжність її рук”, “Про силу”, “Насмішка над самим собою” та ін. (шкода, що в програмці не подано для орієнтації поодиноких заголовків) виявив піаніст багато звукового колориту й нюансових відтінків, яких вимагає цей нелегкий з інтерпретаційного боку твір. Є в ньому якась дуалістична концепція: щира, розспівана, навіть несконплікована мельодійна лінія, пущена інколи крізь фільтр доволі навіть рафінованої, модерної гармоніки.

Прегарним і знаменито відіграним твором Дебюссі, форт. сюїтою (Прелюд, Сарабанда, Токката), в якому заблистіла райдужними красками знаменита фортепіанова фактура творця імпресіонізму – фактура, гідна пера Шопена, – закінчилася програма цього симпатичного вечера. Публіка, яка враз із концертантом “запалилася” в останній частині програми, була б з охотою прослухала ще більшу кількість додатків, чим їх докинув піаніст – дуже гарно виконані прелюд Ревуцького (*fis-moll – Fis-dur*) *op. 4. ч. 2*, та Лемківський Марш Барвінського.

П’яніст Роман Савицький повинен частіше ставати на концертній естраді [4].

Василь Барвінський

Висновки. Із цих фахових рецензій можемо зробити висновок про блискучу піаністичну кар’єру Романа Савицького, учня Василя Барвінського, його репертуар, зацікавлення, виконавські риси, інтерпретаційні нюанси. Ці критичні замітки й сьогодні не втратили актуальності, й тим паче, у 120-ту річницю від дня народження В. Барвінського, вперше його публікація “Фортепіановий вечір Романа Савицького” [4] від 1937 року дійшла до широкої наукової аудиторії. Згадані тексти подає до друку музикознавцеві та піаністці Олександрі Німилевич у Дрогобичі Роман Савицький (син) – довголітній опікун отих реліквій свого батька. І хоч я проживаю в Америці, близько Нью-Йорку, то все-таки продовжую слідкувати за поточною музичною працею у Львові та особливо в Дрогобичі. З тим-бо містом в’яжуть Савицького-мол. міцні музичні зв’язки та активна співпраця від кількох плідних років.

1. Барвінський В. Роман Савицький // *Новий час*. – 1934 – 21 квітня.

2. Барвінський В. Роман Савицький // *Василь Барвінський у дослідженнях та матеріалах / Ред-упор. В. Грабовський*. – Дрогобич: *Посвіт*, 2008. – С. 302 – 303.

3. Барвінський В. Беля Барток у Львові // *Українська музика*. – 1937. – №5 – 6.

4. Барвінський В. Фортеп’яновий вечір Романа Савицького // *Новий час*. – 1937. – 25 жовтня.

5. Барвінський В. Вечір творів на два фортеп’яни: (17. X. 1937, Р. Савицький і Т. Шухевич) // *Українська музика*. – 1938. – № 1.

6. Барвінський В. З музично-письменницької спадщини. Дослідження, публіцистика, листи / Упор. В. Грабовський. – Дрогобич: *Коло*, 2004. – 256 с.

7. Барвінський В. Статті. Листи. Спогади / Ред-упор. В. Грабовський. – Дрогобич: *Посвіт*, 2008. – 268 с.

8. Витвицький В. Концерт з творів Барвінського // *Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика / Упор. Л. Лехник*. – Львів, 2003. – С. 311.

9. Витвицький В. Святочний концерт у 125-ліття народин Т. Шевченка // *Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика / Упор. Л. Лехник*. – Львів, 2003. – С. 311 – 312.

10. Витвицький В. Другий концерт Христі Колесси // *Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика / Упор. Л. Лехник*. – Львів, 2003. – С. 313 – 314.

11. Витвицький В. Музика на Мюнхенських

МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО, СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА І АНТІНА РУДНИЦЬКОГО НА ПЕРШІ КОНЦЕРТИ ПІАНІСТА РОМАНА САВИЦЬКОГО У ЛЬВОВІ

- тижнях української культури // Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика / Упор. Л. Лехник. – Львів, 2003. – С. 321 – 325.
12. Витвицький В. Василь Барвінський у моїх спогадах // Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика / Упор. Л. Лехник. – Львів, 2003. – С. 138 – 157.
13. Громіш І. Концертна діяльність піаніста Романа Савицького в оцінці Станіслава Людкевича // Бойківщина: Науковий збірник / Ред.-упор. О. Німлович. – Дрогобич: НКТ “Бойківщина”; ДП “Укрпол-2”, 2004. – Т. 2. – С. 252 – 255.
14. Кашкадамова Н. Роман Савицький – піаніст і педагог // Музика. – 1992. – № 4. – С. 21, 24.
15. Кашкадамова Н. Роман Савицький – піаніст і педагог // Кашкадамова Н. Фортеп’яне мистецтво у Львові: Статті. Рецензії. Матеріали. – Тернопіль: СМП “АСТОН”, 2001. – С. 155 – 161.
16. Людкевич С. Фортеп’яний концерт Р. Савицького // Діло. – 1932. – 9 жовтня. – Ч. 224.
17. Людкевич С. Фортеп’яний концерт Р. Савицького // Людкевич С. Дослідження. Статті. Рецензії. Виступи / Упорядкування, редакція З. Штундер. – Т. 2. – Львів: Дивосвіт, 2000. – С. 535.
18. Людкевич С. Сонатний вечір С. Перфецького і Р. Савицького // Діло. – 1934. – № 121.
19. Медведик П. Діячі української музичної культури (матеріали до біо-бібліографічного словника) // Записки наукового товариства імені Шевченка: Праці Музикознавчої комісії. – Том ССХХХІІ. – Львів, 1996. – С. 531 – 532.
20. Михальчишин Я. З музикою крізь життя / Упор. Л. Мелех-Яросевич. – Львів: Каменяр, 1992. – 230 с.
21. Німлович О. Фортеп’янна музика Василя Барвінського. – Дрогобич: Коло, 2001. – 78 с.
22. Німлович О. Мініатюри на лемківські народні пісні Василя Барвінського // Барвінський В. Мініатюри на лемківські народні пісні / Ред.-упор. О. Німлович. – Дрогобич: Посвіт, 2008. – С. 11 – 21.
23. Рудницький А. Роман Савицький // Мета. – 1932. – 16 жовтня.
24. Рудницький А. Українська музика. – Мюнхен, 1963. – С. 152, 286 – 288, 358, 360, 389.
25. Савицький Р.-мол. Р. Савицький – піаніст // Вісті (Нью-Джерсі, США). – 1970. – № 4. – 15 квітня.
26. Соневицький І. Вечір музики в літературно-мистецькому клубі // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – 5 березня.
27. Філоненко Л. “Українські народні пісні для фортеп’яно” Василя Барвінського // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 2. – С. 51 – 52.
28. Філоненко Л. Зустріч на Дрогобицькій землі // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 4. – С. 61 – 62.
29. Філоненко Л., Сенкевич В. Рукописи не горять // Барвінський В. Три прелюдії / Ред.-упор., вст. ст.: Л. Філоненко, В. Сенкевич. – Дрогобич: Коло, 2006. – С. 4 – 13.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2008.

Портрет В. Барвінського (олівець),
виконаний у мордовському засланні (1955 р.)
Василем Конаш-Конашевським
(Конашевичем-Сагайдачним).
З колекції Р. Савицького-молодшого
(реставрація Я. Даниліва)

